

CZU: 159.97:94(478):159.964.2

[https://doi.org/10.59295/sum5\(165\)2023_37](https://doi.org/10.59295/sum5(165)2023_37)

DINAMICI REGRESIVE ALE GRUPULUI ÎN TRAUMATISMUL SOCIAL: DEZUMANIZAREA CELUI ALT

*Zinaida BOLEA**Universitatea de Stat din Moldova*

În articol este abordată problematica regresiei grupului în contextul traumatismului istoric antropogen. Considerațiile teoretice ale acestei lucrări includ abordările psihanalitice referitoare la potențialul și pattern-ul de regresie al grupului în contexte sociale de limită. Din punct de vedere metodologic, lucrarea reprezintă un demers epistemologic calitativist. Corpusul de date analizat a fost alcătuit din interviuri de istorie orală realizate cu persoanele deportate din RSSM, iar pentru prelucrarea și analiza datelor a fost utilizată metoda analizei de conținut prin teoretizare. Rezultatele prezentate în articol implică conceptualizări ale fenomenului de dezumanizare, ca urmare a regresiei grupului, fiind identificate și analizate tipurile de stigmatizare, mitologiile arhaice asociate dezumanizării și disonanța identitară derivată din mișcările regresive individuale și colective. Sunt descrise două tipuri de stigmatizare: stigmatizarea oficială, elaborată în baza discursului ideologic, și stigmatizarea neoficială, elaborată în baza materialului imaginativ-fantasmatic arhaic. O atenție deosebită este acordată tematicii canibalismului identificată în retorica deportărilor. În articol sunt prezentate semnificațiile canibalismului din punct de vedere psihanalitic și este analizată relevanța concepțiilor psihanalitice în cazul deportărilor din RSSM.

Cuvinte-cheie: deportări, psihanaliză, regresie, grup, stigmatizare, canibalism, dezumanizare.

REGRESSIVE GROUP DYNAMICS IN SOCIAL TRAUMA: DEHUMANIZING THE OTHER

The article explores the issue of group regression in the context of anthropogenic historical trauma. The theoretical considerations of this paper include psychoanalytic approaches to the potential and pattern of group regression in boundary social contexts. Methodologically, the paper represents a qualitative epistemological approach. The corpus of data analyzed consisted of oral history interviews conducted with deported persons from the MSSR, and the method of content analysis through theorizing was used to process and analyze the data. The results presented in the article involve conceptualizations of the phenomenon of dehumanization as a result of group regression. As a result of the research approach, types of stigmatization, archaic mythologies associated with dehumanization and identity dissonance derived from these phenomena were identified and analyzed. Two types of stigmatization are described: official stigmatization, elaborated on the basis of ideological discourse, and unofficial stigmatization, elaborated on the basis of archaic imaginative-fantasmatic material. Particular attention is drawn to the theme of cannibalism identified in the rhetoric of the deportations. The article presents the meanings of cannibalism from a psychoanalytic point of view and analyses the relevance of psychoanalytic conceptions to the deportations in the MSSR.

Keywords: deportations, psychoanalysis, regression, group, stigmatization, cannibalism, dehumanization.

Introducere

Studiile dedicate traumei sociale și istorice scot în evidență faptul că în demersul de cercetare a impactului experienței traumatice colective asupra individului este imposibil să delimităm categoric dinamica individuală de cea socială. Modalitățile de trăire a experienței traumatice, procedurile de memorializare, defensele sociale elaborate, dar și încercările de elaborare a traumatismului – toate acestea influențează societatea, în general, și grupurile, subgrupurile, indivizii, în particular. Specificul antropogen al traumatismului asociat deportărilor din RSSM aduce în prim-plan problematica funcționării grupului în contexte marcate de haos și violență socială. Aspectele inconștiente în funcționarea grupului implică inclusiv valențele regresiei către etape timpurii ale funcționării psihice.

Considerații teoretice

Psihanalistul german Werner Bohleber (2010) afirmă că traumele sociale antropogene au drept obiectiv

anihilarea ființării istorico-sociale a individului. De aceea, individul, de unul singur, nu este capabil să includă experiența traumatică într-un discurs evoluat. Pentru aceasta este nevoie de un discurs public despre ceea ce s-a întâmplat și despre mecanismele de apărare declanșate. Condiții precum recunoașterea traumei, recunoașterea vinovăției și a responsabilității pot reface ordinea umană și socială și, astfel, devine posibilă înțelegerea traumei istorice. În cazul în care comunitatea recurge la mecanisme de apărare precum negarea, victimele deseori simt că experiența lor traumatică le îndepărtează de ceilalți oameni și se simt excluse, ceea ce din nou distruge încrederea în sine, determină o traumatizare repetată și intensifică tăcerea [3].

Psihanalista argentiniană Janine Puget numește anii de dictatură „catastrofă socială”, utilizând acest concept pentru a defini o stare mentală care afectează contractul narcisic realizat între individ și societate, menționând că în cazul catastrofei sociale nu mai sunt recunoscute regulile ce guvernează interdependența grupală asupra vieții și morții, a infracțiunii și a pedepsei sale. Puget vorbește despre starea de amenințare psihică ce însoțește violența socială și politică și accentuează importanța implicării comunității ca factor fundamental în elaborarea traumei. Autoarea susține că în cazul traumatismelor sociale punctele de certitudine prin care este fondată identitatea socială sunt anulate, astfel fiind atacate referințele care altădată asigurau coerența în privința identității și a sentimentului de apartenență. Atunci când mediul social justifică și susține teroarea, suferința este impregnată suplimentar de un element depresiv sever care derivă din atitudinea comunității. În situația în care mediul utilizează funcția sa de protecție sau de însoțire, rămâne suferința deprăvirilor și a terorii propriu-zise, dar susținerea mediului va diminua semnificativ detresele ce țin de aspectele relaționale și narcisice, susține autoarea argentiniană [12].

Inspirându-se din terminologia kleiniană, psihanalistul italian Paolo Fonda afirmă că „sfârșitul războiului poate fi comparat cu trezirea după o beție abuzivă patologică, când omul se află înconjurat de consecințele propriilor acțiuni distructive” [6]. În aceeași termeni kleinieni, psihanalista britanică Hanna Segal menționează despre disponibilitatea scăzută a grupului de a da dovadă de o anumită onestitate psihică și de a recunoaște propriile tendințe distructive. Mai degrabă se întâmplă uitarea războiului sau un refuz colectiv de a recunoaște răul făcut. Această mișcare defensivă apare pentru că acceptarea realității pune și individul, și grupul în contact cu realități dureroase – conștientizarea propriei distructivități, doliul pierderilor, sentimente de vinovăție, conștientizarea condiției umane. După regresia în poziția paranoid-schizoidă atât agresorii, cât și victimele trebuie să-și restabilească poziția depresivă, doar astfel fiind asigurate condițiile pentru o funcționare psihică superioară la nivel individual și colectiv [13].

Reflectând asupra felului în care puterea totalitară influențează mintea umană, Puget susține că discursul autoritar emanat de organele de putere adoptă o logică causală bazată pe ipoteze false, pe valori etice perverse care promovează acte de corupție. În consecință, grupurile de apartenență se dezorganizează sau, dimpotrivă, își consolidează coeziunea defensivă, iar grupurile de referință se pierd. Autoarea formulează câteva ipoteze privind modificările care intervin în psihicul comunității în contextul unei catastrofe sociale, descriind o diversitate a reacțiilor umane în cadrul comunității mari: 1) partea populației care intră într-o stare de alienare – concept utilizat în accepția expusă de Piera Aulagnier (1979), care descrie o modalitate patologică de idealizare în raport cu fenomenul social ce declanșează o stare de alienare masivă cu care subiectul se identifică –, individul supunându-se unui sistem social care interzice „gândirea liberă”; 2) partea populației care își păstrează capacitatea de a gândi și de a percepe indicii despre realitatea externă, acest lucru realizându-se cu prețul suferinței interioare. În același timp, rămâne activă tendința de a se adapta acestei realități, din care rezultă o anumită ambivalență; 3) partea populației care susține fără contradicții, în mod deschis, dictatura, într-o totală identificare cu ea. În concluzie, Puget susține că dictatura este preocupată activ de producerea ignoranței, de crearea speranțelor false, de folosirea fricii și a panicii ca instrumente de manipulare, de transformarea informațiilor în dezinformare sau în informații perverse, folosind la maximum mesajele paradoxale [12].

Psihanalistul american Vamik D. Volkan (2018) analizează fenomenul de regresie în cazul unui grup sau al unei societăți mari în situațiile de restriște socială și relatează despre următoarele semne de regresie a grupului mare: membrii grupului își pierd individualitatea; grupul devine împărțit în segmente „bune” - cei care îl urmăresc ascultător pe lider, și segmente „rele” - cei percepuți ca opunându-se liderului; grupul cre-

ează o divizare bruscă „noi” și „ei” între el și grupurile „inamice”; sistemul de moralitate al grupului devine din ce în ce mai absolutist și punitiv față de cei percepuți în conflict cu acesta; grupul folosește mecanisme introiective și proiective extinse și poate experimenta modificări masive de dispoziție de la sentimente depresive partajate la așteptări paranoice colective; grupul se simte „îndreptățit” să facă orice pentru a-și păstra identitatea; membrii grupului experimentează o gândire magică crescută și o estompere a realității; grupul experimentează noi fenomene culturale sau adoptă versiuni modificate ale obiceiurilor tradiționale ale societății; grupul se angajează în comportamente care simbolizează purificarea [15].

Analizând literatura de specialitate, constatăm că imaginea dușmanului este prinsă în psihicul individului uman filogenetic și ontogenetic și poate fi actualizată în momente critice ale istoriei personale și colective. În acest context, sistemele totalitare fac apel la trăirile arhaice ale individului și ale comunității, care se accentuează în situațiile de regresie masivă a grupului.

Metodologia de cercetare

Materialul empiric

Drept material de cercetare a servit materialul narativ obținut în baza interviurilor aprofundate semi-structurate realizate de către Institutul de Istorie Socială „ProMemoria” în cadrul Programului de Stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din R.S.S. Moldovenească în perioada anilor 1940-1941, 1944-1953” [4, 9, 10, 11].

Metode de prelucrare a datelor

Pentru analiza datelor obținute în baza interviurilor a fost utilizată analiza de conținut prin teoretizare (Corbin & Strauss, 2008; Agabrian, 2004; Cojocaru, 2010) [1, 5, 14].

Rezultate ale cercetării

Stigmatizarea

Traumatismul narcisic a presupus, mai întâi de toate, stigmatizarea persoanelor deportate și intenția de a le impune forțat o imagine socială denigratoare prin desemnarea acestora ca fiind „culaci”, „chiaburi”, „dușmani ai poporului”, aceste etichetări fiind parte din discursul oficial al sistemului represiv. Pe lângă aceste etichetări oficiale, identificăm calificative precum „bandiți”, „fasciști”, „colaboraționiști”, dar, în mod special, sintagma „dușman al poporului” a fost percepută dureros de către majoritatea celor deportați: „*Ce fel de dușmani eram noi? Tatăl meu a făcut atât de mult pentru sat*”. Această sintagmă îi pune pe cei deportați într-o contradicție cu valorile și identitatea lor individuală și comunitară, le determina un sentiment de pierdere a relației cu comunitatea din care făceau parte: „*Ziua asta (6 iulie), ne mai amintea sora noastră despre ea. Dar așa, să vorbim noi, să ne amintim – nu. Nu aveam când vorbi! Nici cu mama. De multe ori am vrea să întrebăm, dar nu mai era mama. Eram tot timpul prinși cu griji, cu munca, nu aveam când. Atunci nu vorbeam de deportare. Pentru noi era rușine! Ne era rușine că am fost kolaci. E ca o ci-catrice amintirea aceasta; parcă trece și, când o ating, îmi amintesc de ea – iar sângerează*” [11, p. 133].

Prin termenul de stigmatizare, în lucrarea noastră, avem în vedere componentele verbale, atitudinale și comportamentale, prezentate prin discursul represiv al statului, aceste componente fiind, la rândul lor, preluate de o parte a populației. Astfel, în fenomenul stigmatizării caracteristic deportărilor din RSSM, desemnăm două niveluri/tipuri ale stigmatizării, pe care le-am denumit stigmatizare oficială și stigmatizare neoficială. Diferențierea a fost realizată în funcție de următoarele criterii:

- 1) Emițătorul stigmatizării (instituțiile statului versus comunitatea);
- 2) Tipul discursului stigmatizant (discurs organizat versus discurs haotic);

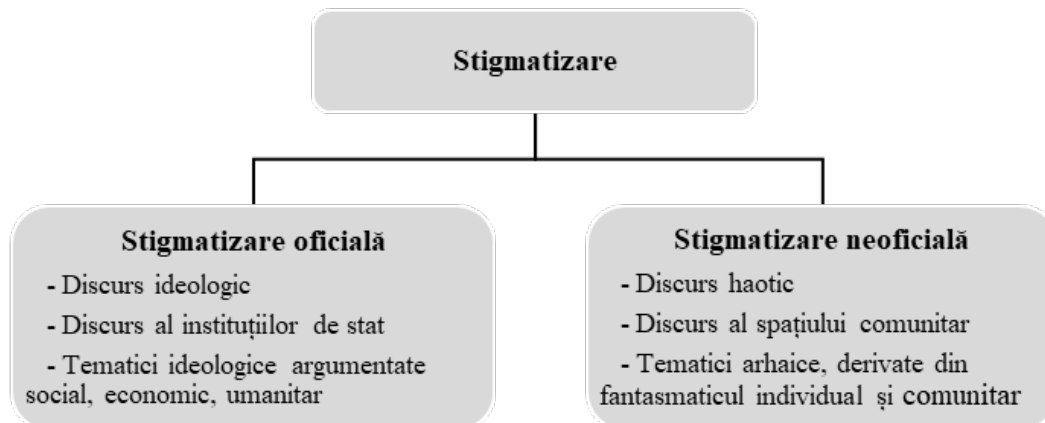
Stigmatizarea oficială reprezintă un discurs ideologic al instituțiilor de stat, care presupune toate acțiunile acestora pentru elaborarea și implementarea stigmei. Vom menționa că la acest nivel, stigmatizarea presupune o claritate a terminologiei și a ideologiei. Acest efort instituțional implică acțiuni care să asigure operaționalizarea stigmei:

- Elaborarea terminologiei de stigmatizare;
- Elaborarea raționamentelor sociale, economice, umanitare, în vederea implementării stigmatizării.

Stigmatizarea neoficială reprezintă o formă de stigmatizare în care predomină un limbaj marcat cu tematici arhaice, care, din punct de vedere cultural, include atât fragmente din discursul ideologic, cât și fragmente de discurs arhaic. Stigmatizarea neoficială reprezintă un discurs construit haotic. Prin această

stigmatizare deportatul este inclus în categoria „inumanului”, fiind exclus din spațiul civilizației. În acest caz, nu există un discurs oficial, stigmatizarea nu poartă un caracter oficializat. În același timp, este important să ne referim la faptul că aceste două niveluri de stigmatizare sunt într-o interrelaționare continuă.

Fig. 1. Tipuri ale stigmatizării în deportările din RSSM.

Operaționalizarea stimei și a dezumanizării: construcția noii realități psiho-sociale

Elaborarea stimei și amplasarea acesteia în câmpul social implică reacții conștiente și inconștiente din partea actorilor sociali. Ne-am referit mai sus la regresia însoțită de actualizarea materialului arhaic. Analiza scenariului factual al represiunilor oferită de sursele istorice și analiza mărturiilor persoanelor deportate scot în evidență ceea ce vom numi în lucrarea noastră „proceduri de operaționalizare a stimei”. În această zonă a operaționalizării stimei și a dezumanizării regăsim concretețea scenariului represiv alcătuit din următoarele forme represive: 1) atacul asupra moralei și eticii; 2) atacul asupra rolului social-cultural; 3) atacul asupra poziției de subiect adult și asupra sentimentului de putință existențială.

Atacuri asupra moralei și eticii

Condițiile impuse persoanelor deportate afectau etica și morala lor umană și creștinească: „*Vreau să vă spun cum femeile bătrâne din vagon plângeau. Trebuia „să te duci afară” în vagon. Le acopereau cu o pătură, un șal... Ele plângeau, erau religioase, erau cu rușine...*” [10, p. 22]. Rănilile narcisice invocate de persoanele deportate derivau din atitudini dezumanizante și umilitoare: „*Femeile nu voiau să coboare, eram în câmp deschis, au început să plângă, nu știau unde să se ducă cu copiii. Eiii! S-au suit vreo doi soldați și au început a le azvârli, ca pe lemne din vagon pod otcos (sub unghi)*” [11, p. 196].

Atacul asupra rolului social-cultural

Sclavia. Atribuirea statutului de sclav reprezintă o suferință narcisică relatată de persoanele deportate, acestea afirmând că erau supuse unor condiții profund umilitoare prin felul în care au fost implicate în programul de muncă forțată. În mărturiile mai multor deportați este descrisă modalitatea prin care erau selectați și repartizați pentru diferite munci: „*Era târg! Cum aleg animalele, așa ne alegeau pe noi!*” [11, p. 66]; „*Am ajuns în gara Akmolinsk, Kazahstan. Am coborât din vagoane. Între timp au venit responsabilii din colhozurile din partea locului, cu camioane. Ei ne alegeau ca pe robi și ne luau cu ei*” [11, p. 274].

Cerșitul. Deportarea a presupus plasarea persoanelor într-un cadru existențial prin care să fie impuse la gesturi umilitoare de supraviețuire, cum ar fi cerșitul, situație în care era profund lezată demnitatea familiilor de foști gospodari și lideri de comunitate: „*Mama umbla prin oraș cu cerșitul, cu fetița în brațe și cu cinci copii după ea, și lumea ne dădea să bem apă, așa fără bani, apă... [lacrimi]*” [11, p. 24]; „*Și atunci eu luam băieții de mână – pe Pavel și pe Afanas – unul într-o mână și altul în alta, și mă duceam prin aulul ceta cu cerșitul, că știam oleacă limba lor*” [11, p. 200].

Răsturnarea ordinii sociale și relaționale. O încercare psihică, în general, dar și narcisică, în special, au fost situațiile când deportații reveniți după 1956 au fost nevoiți să lucreze în calitate de paznic sau femeie de serviciu în propria gospodărie: „*Casa părintească, care era alături, fusese transformată în magazin: o parte de casă era magazin, altă parte de casă era club. Mama a lucrat paznic la propria ei casă*” [4, p. 290].

Atacul asupra poziției de subiect adult și asupra sentimentului de puțință existențială

Neputința. De asemenea, o realitate cu impact major asupra integrității narcisice este aducerea la stări de totală neputință și umilință a celor deportați: „Mama răcnea – sora me! – și cade peste cărămizile celea, albă la față... Eu așa de mică, mama leșinată, s-a apropiat un om de noi, i-a tras vreo două palme ca să-și vină mama în fire” [9, p. 25].

În privința acestui moment al conceptualizării noastre, psihanaliztii ar putea interveni cu polemici referitoare la întâietatea cronologică și ierarhică în această dualitate a construcției discursului stigmatizant. Polemica ar putea fi determinat de întrebarea: Care a fost primul – discursul oficial al statului sau discursul stigmatizant arhaic, construit sălbatic, dar care are la bază conținutul latent al preculturii, la suprafață fiind așezat conținutul manifest, adaptat culturii și civilizației? În atitudinea noastră pornim de la idea unei întâietăți a discursului oficial al statului, ca unul primar – în sens ierarhic, logistic, instrumental –, construit în cadrul unei ideologii totalitare și care va declanșa discursul sălbatic, neoficial. Această construcție teoretică ne permite să asociem sistemul represiv cu responsabilitatea pentru fenomenul stigmatizării.

Forme arhaice ale dezumanizării: mitul canibalismului

Analiza de conținut a interviurilor realizate cu persoanele deportate ne permite formularea unor presupoziii privind crearea unei „mitologii” referitoare la persoanele deportate și la fenomenul deportărilor, în general. Deportatii relatează că, odată ajunși la locurile deportării, se confruntau cu anumite calificative ce le erau atribuite - calificative ce depășeau limitele stigmatizării organizate oficial de către noile autorități, în baza promovării urii de clasă în contextul propagandei sovietice.

Această mitologie se referă la faptul că în fantasmaticul băștinașului din locurile exilului, persoanele deportate erau asociate deseori cu canibalii. Iată ce relatează deportatii despre impresiile și comentariile omului simplu, de la locul deportării, în Siberia: „*Când ne-au dus, la cei de pe loc le-au spus că vin oameni care mănâncă oameni – liudodē – și atunci ei fugeau de noi și noi de dânșii*”; „*Veneau rușii și se mirau. Știți cum i-au instruit pe dânșii până a veni noi? Le-au spus că aduc un fel de norod care ucide lumea și o mănâncă. Noi, când am ajuns, lume nu era, nimic, nu se vedea nimeni, toți fugeau prin bordei, numai se uitau așa pe ascuns, se temeau să iasă, că pe noi ne socoteau vrăghi naroda, așa ne socoteau pe noi. Pe urmă ziceau: Liudi kak liudi, a pocemu vse bisikom hodeat?*” [10, p. 298].

Persoanele deportate în Kazahstan relatează despre aceeași „mitologie”, identificată în acea zonă a deportării: „*Au venit kazahii, mama a vorbit cu dânșii. Ne-au pus la lucru. Ne-au întrebat dacă știm a seceră, că era în timpul secerișului atunci. Le-am spus că știm. A doua zi au venit cu cămilele și i-au dus pe cei maturi la seceriș. Secerau grâul, îl puneau mănunchi și veneau cu volocusele după ei. Dar moldovenii au început a lega snopi și făceau picioare. Kazahii, când au văzut, se mirau... Căci pe noi ne-au dat de oameni răi, de canibali – așa le-au spus despre noi înainte de venirea noastră acolo*” [4, p. 197].

Ipoteze ale persoanelor deportate privind mitul canibalismului

Bineînțeles, ne întrebăm asupra originii acestei mitologii. Investigând etiologia acestei mitologii arhaice referitoare la canibalism, am fost interesați să aflăm cum văd deportatii sursele acestor reprezentări. Iată ce ipoteze identificăm în mărturiile persoanelor deportate: 1) „probabil, așa le spuneau autoritățile”; 2) „erau oameni simpli, primitivi, așa era nivelul lor de gândire”; 3) „eram atât de chinuiți de o lună de drum, încât arătam ca neoameni”.

La nivelul realităților sociale și culturale, trebuie să remarcăm faptul că, pe de o parte, în unele localități ale exilului băștinașii din locurile deportării erau oameni simpli, care gândeau în termeni disponibili capacității lor de a interpreta realitatea situațiilor existențiale extreme – cum era cea a deportărilor – printr-un patern arhaic de gândire, fantasmând în felul lor realitatea celui deportat și, mai ales, identitatea celui deportat. În mentalitatea localnicilor, persoana deportată trebuia să fie vinovată de comiterea unei crime neordinare, întrucât în mentalul individual și colectiv canibalismul ține de preuman, de ceva anterior culturii și pactului cultural.

Mitologia dezumanizării și disonanțele identitare ale copiilor celor deportați

Una dintre ipotezele formulate de persoanele deportate în mărturiile de istorie orală țin de presupozitia că acest mit a fost creat de cei care au organizat deportările. La momentul interviurii, unii deportați relatează despre suferința asociată disonanței cognitive pe care o trăiau în copilărie, fiind ei înșiși sub influența

acestei mitologii: „*La școală la Sosnovka, îmi amintesc, ne spuneau despre Zoia Kosmodemianskaia, Pavlik Morozov. Ne spuneau cum s-au pronunțat ei împotriva părinților... Se întâmplase exact prin pădurile unde eram și noi: Kulaki – eto plohie liudi! Oni ubivaiut liudei. Oni ubili svoih sinovei, svoih rodstvenicov... Noi eram deportați ca serednichi, dar eu știam că eram culaci, „pe vechi”. Mă furnica în spate, când mă gândeam că părinții mei erau culaci*” [10, p. 65].

Considerăm că toate ipotezele formulate de către persoanele deportate au dreptul la existență, inclusiv cea prin care se susține că prin aceste mituri era construită și inoculată o atitudine de ură în raport cu cei deportați, ca parte a metodologiei represive. Asocierea deportaților cu canibalii este relatată și în studiile realizate asupra deportărilor din Kalmîkia de către Elza-Bair Guchinova (2005): „*Când au ajuns kalmîcii în Siberia, în aceste locuri se zvonea că aceștia ar fi canibali. Au existat cazuri în care cei deportați au fost cazați peste noapte într-o baracă, iar localnicii, fiind speriați de aceste zvonuri, au bătut în cuie ușa și le-au dat foc. În alte sate, în primele zile după sosirea kalmîcilor deportați, bărbații din comunitățile localnicilor stăteau de pază zi și noapte, cu un topor și o pușcă*” [16, p. 99].

Așadar, consemnăm un pattern de reprezentare asupra deportaților identificat în diverse surse și în legătură cu diferite popoare deportate în fosta URSS. Consemnarea acestui pattern pune și mai multe întrebări asupra surselor acestei mitologii. În acest context, presupunem că noua imagine și noul statut social atribuite deportaților trebuiau fortificate prin comportamente care să definitiveze schimbarea socială impusă. Astfel, procesul de anulare și pervertire a gândirii și de actualizare a stărilor arhaice primitive la nivelul relațiilor umane a presupus inclusiv elaborarea unor mituri dezumanizante despre deportați.

Canibalismul: interpretări psihanalitice

Pentru a clarifica valențele psihologice ale acestei mitologii, vom veni cu unele interpretări psihanalitice. Din perspectivă istorică, antropologică, psihanalitică, canibalismul trimite la originile arhaice ale umanității și reprezintă referința la preumanitate, prin această reprezentare persoana deportată fiind dezumanizată în mentalul colectiv. Canibalismul face parte din crimele originare ale umanității, iar în lucrarea *Disconfort în cultură* Freud susține că civilizația s-a dezvoltat odată ce anumite comportamente au fost tabuizate și acceptate ca fiind interzise, și anume canibalismul, incestul, omorârea semenului [7].

Analizând mărturiile de istorie orală, constatăm că deportările implică regresii masive prin care sunt invocate situații arhaice. „Dușman al poporului” este stigma oficială, elaborată de autorități, care a găsit suficientă rezonanță în psihicul populației. Ne întrebăm cu privire la mecanismele care au permis preluarea stigmei de către restul populației și transformarea fantasmatică a personajului deportat în mentalul populației nedeportate. Literatura de specialitate ne furnizează mai multe explicații în acest sens. În demersul nostru interpretativ ne vom raporta la mecanismele de regresie psihică a maselor, despre care relatează mai mulți autori psihanalitiști. Segal susține că în contextul războiului, mecanismele paranoide sunt actualizate și întărite, atât la nivel individual, cât și la nivel colectiv. Ca parte a ideologiei și logisticii războiului, dușmanul trebuie prezentat într-o entitate monstruoasă și inumană, astfel fiind psihic asigurată superioritatea propriului grup. În genocid, la aceste caracteristici se mai adaugă desconsiderarea dușmanului, victima genocidului urmând să fie văzută ca un „neom”. Iată ce menționează autoarea britanică cu referire la această transformare cognitivă: „Naziștii numeau evreii neoameni, soldații americani numeau vietnamezii „gooks” – „necurați”, japonezii numeau americanii „diavolii albi”... Victimele genocidului întotdeauna trebuie să fie transformate în neoameni, care stau mai jos de orice desconsiderare” [13].

Aceași logică interpretativă este continuată și de Fonda, care susține că în perioadele de haos social grupurile și comunitățile regresează la poziția paranoid-schizoidă, în care predomină proiecția răului pe ceilalți, idealizarea propriului grup, devalorizarea celuilalt grup etc. În poziția schizoparanoică cel care a fost desemnat în calitate de dușman este demonizat și îi este anulată identitatea umană – el devine un obiect dezumanizat. Acest obiect va deveni ținta atacurilor distructive, iar atribuirea calităților negative și dezumanizarea acestuia asigură dreptul și posibilitatea actului de a-l supune atrocităților.

Concluzii

Tipurile de stigmatizare la care ne referim în această lucrare construiesc o realitate psihosocială, care comportă valențe cognitive (gândirea populației nedeportate, gândirea populației din locurile exilului, gândirea deportaților) și valențe afective (fricile arhaice ale băștinașilor). Ipotezele referitoare la originea stig-

matizării neoficiale implică cel puțin două surse: 1) metodologia sistemului represiv; 2) materialul imaginativ-fantasmatic – rezultat al regresiei masive la un nivel al funcționării arhaice. Astfel, constatăm că în contextul deportărilor din RSSM, stigmatizarea, ca parte a traumatizării narcisice, implică realități oficializate ale statului și realități ce țin de mentalitatea arhaică individuală și colectivă – aceste două realități conlucrând în contexte sociale traumatice.

În acest sens, constatăm că deportările din RSSM au urmat scenariul paranoid-persecutoriu și dezumanizant, descris în literatura de specialitate, prin care imaginea persoanelor deportate a fost supusă unei transformări în mentalul colectiv – de la un statut ideologic oficializat de „chiabur” și „dușman al poporului”, ce se încadrează într-un discurs argumentativ în care sunt invocate premise economice, sociale, ideologice – la un statut primitiv, ca parte a regresiei colective, în care persoana deportată părăsește spațiul societății, comunității umane și este încadrată în categoria inumanului. Nu vom trasa o limită între o metodologie de stat de dezumanizare a persoanelor deportate și fantasmaticul regresiv colectiv, având în vedere că acestea, de regulă, se împletesc, orice metodologie de manipulare a comunității făcând apel la capacitatea de regresie a grupului către zone primitive psihotice de funcționare.

Referințe:

1. AGABRIAN, M. Cercetarea calitativă a socialului. Iași: Institutul European, 2004, 170 p. ISBN 973-611-284-5.
2. AULAGNIER, P. La violence de l'interprétation. Du pictogramme à l'énoncé. Paris: PUF, 2003, 368 p. ISBN 978-2130537205.
3. BOHLEBER, W. Remémoration, traumatism et mémoire collective. Le combat pour la remémoration en psychanalyse. În: Revue Française de Psychanalyse. 2007, nr. 3., vol. 71, p. 803-830.
4. COJOCARU, L. D. (ed.). Arhivele memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Cercetări realizate în localitățile din centrul Republicii Moldova. Chișinău: Tipografia Balacron, tom I, vol. I, 2016, 335 p. ISBN 978-9975-128-63-6.
5. COJOCARU, N. Cercetarea calitativă. Curs universitar. Chișinău: CEP USM, 2010, 173 p. ISBN 978-9975-71-050-3.
6. FONDA, P. A mind at war. In: Romanian Journal of Psychoanalysis, 2017, vol. X, nr. 2, pp. 135-156.
7. FREUD, S. Disconfort în cultură. În: Studii despre societate și religie. București: Trei, 2010, p. 223-316. ISBN 978-973-707-351-8.
8. KLEIN, M. Observații asupra unor mecanisme schizoide. În: Invidie și recunoștință. București: Trei, 2008, 570 p. ISBN 978-973-707-127-9.
9. PĂDUREAC, L. (ed.). Arhivele Memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Cercetări realizate în localitățile din nordul Republicii Moldova. Chișinău: Tipografia Balacron, tom. II, vol. III, 2017, 336 p. ISBN 978-9975-128-63-6.
10. PETRENCU A., COJOCARU L. D., PĂDUREAC L. Români în Gulag. Memorii, mărturii, documente, vol. I, Chișinău: Balacron, 2014, 352 p. ISBN 978-9975-128-10-0.
11. PETRENCU A., COJOCARU L. D., PĂDUREAC L. Români în Gulag. Memorii, mărturii, documente, vol. II, Chișinău: Balacron, 2015, 362 p. ISBN 978-9975-128-42-1.
12. PUGET J. Etat de menace et psychanalyse. De l'étrange structurant à l'étrange aliénant, In: Violence d'état et psychanalyse. Paris: Dunod, 1989, 229 p. ISBN 978-2040169831.
13. SEGAL, H., (1997). From Hiroshima to the Gulf War and after. În: Psychoanalysis, literature and war. London: Routledge, 1997, 192 p. ISBN 978-0415153294.
14. STRAUSS A., CORBIN J., (1990). Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques, Londra: Sage Publications, 270 p. ISBN 9780803932500.
15. VOLKAN V. D. Psychoanalysis, International Relations and Diplomacy. London: Karnac Books, 2014, 176 p. ISBN-13: 978-1-78220-125-0.
16. ГУЧИНОВА, Э.-Б., (2005). Помнить нельзя забыть: антропология депортационной травмы калмыков. Stuttgart: Ibidem-Verlag, 283 c. ISBN 978-3-89821-506-0.

Date despre autor:

Zinaida BOLEA, doctor în psihologie, confereințiar universitar, Departamentul Psihologie, Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Sociologie și Asistență Socială, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: zbolea@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-9078-3058

Prezentat la 19.01.2023